

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Ocak 2022

Cilt/Volume: 2022

Sayı/Issue: 1

Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartı Olan “Süre”

“Duration” That Is The Condition Of Admissibility In Constitutional Complaint

Volkan Erdur*

Özet

Hak ihlallerine karşı, kişinin başvurabileceği yeni bir mekanizma olarak hayatımıza giren bireysel başvuru yolu, pek çok kesim tarafından olumlu karşılanırsa da amacının sadece Türkiye Cumhuriyeti aleyhine karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne giden dosyaların sayısını azaltmak olması sebebi ile eleştirilmekten kurtulamamıştır. Bireysel başvuru yolu, insan hakları kavramını insanlık onuruna yaraşır düzeyde üst noktalara taşıyacak modern bir mekanizma oluşturma fikrinin ilk yansımasıdır. Bu sebeple bireysel başvurudan yararlanmak ve bireysel başvurunun kabul edilebilmesi için uyulması gereken “süre” hiç olmadığı kadar önem kazanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Süre, Bireysel Başvuru, AYM, AİHM

* Sorumlu Yazar/Corresponding Autor: İstanbul Üniversitesi Kamu Hukuku Bölümü Doktora Öğrencisi, Kırklareli Üniversitesi Devletler Umumi Hukuku ABD Araştırma Görevlisi, ORCID: 0000-0001-8116-1874.

Atıf/Citation: Erdur, V. (2022). Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartı Olan “Süre”. Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2022 (1), 132-147.

Abstract

Although individual application method which has entered our lives as a new mechanism that one can apply mostly welcomed, it could not avoid being criticized because of being established in order to reduce number of files to the Court of Human Rights against the Republic of Turkey for violation of human rights. The individual application method is the first reflection of the idea of establishing a modern mechanism that will carry the concept of human rights to the highest levels worthy of human dignity. For this reason, the "duration" to be complied with in order to benefit from the individual application and to accept the individual application becomes more important than ever.

Key Words: Duration, Constitutional Complaint, Turkish Constitutional Court, European Court of Human Rights

Giriş

Anayasa yargısının amacı tarihsel bir süreç içerisinde değerlendirildiğinde sadece yasaların Anayasaya uygun olup olmadıklarını değerlendirmek olmayıp, insan hakları kavramının ortaya çıkması ve evrensel bir hale dönüşmesi ile temel hak ve hürriyetlerin korunması da olmuştur (Atasoy, 2012: 72). 12 Eylül Dönemi yasalarına uygun olarak şekillenmiş olan 1982 Anayasası ise, demokratik düzene aykırı olarak oluşturulmuş, sürekli yenilenme ihtiyacı duyan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) çerçevesinde temel hak ve özgürlükler bakımından bu sözleşmeye aykırı yapıda duran bir Anayasa olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuca Türkiyeden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) yapılan başvurularda verilen kararlar ışığında ulaşabiliriz (Yokuş, 2015: 19).

12.09.2010 tarihinde yapılan referandumun kabul edilmesi ile hukuk sistemimize dahil olan bireysel başvuru yolu, Anysanın 148. maddesi ile herkese tanınmış temel hak ve özgürlüklerden AİHS ve sözleşmenin eki kapsamında olanlarının kamu gücü tarafından ihlal edilmesi sonucunda Anayasa Mahkemesi’ne (AYM) başvurabilecekleri yeni bir başvuru yoludur (Çakmaz, 2015: 45). Uslu’ ya (2018: 111) göre, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve bu hak ve özgürlüklerin geliştirilmesinin Anayasa Yargısının en temel işlemlerinden biridir. Kılıç (2008), bireysel başvuru yolunun temel hak ve özgürlükleri koruma da Anayasa Yargısının ulaştığı en üst noktanın bireysel başvuru yolu olduğunu belirtmiştir. Kuş (2015: 78) ise, her ne kadar temel hak ve özgürlüklerin korunması hususunda yapılan yasal düzenlemeler çok önemli olsa da bu düzenlemelerin uygulanmasını daha önemli bulduğunu *“iyi bir uygulama iyi hukukçuları gerektirir”* diyerek altını çizmiştir.

Ülkemiz, AİHM önünde dava sayısı çok olan ülkeler arasında ilk sıralarda yer almasına rağmen ihlal ve dava sayısının azaltılması için çok sayıda adım atılmakta olup bu adımlar meyvelerini de vermektedir (Kuş, 2015: 77). Amacı AİHM’e giden davaların sayısını azaltmak olarak belirtilen bireysel başvuru yolu yerine, kendi hukuk sistemimiz içerisinde bireysel hak ve özgürlüklerin ihlalini inceleyen modern bir sistem kurulması gerekmektedir. Böyle modern bir sistemi kurulması ile AİHM’ e giden dosyaların sayısı otomatikman düşecektir (Efe, 2016:5).

Bireysel başvuru yolunda kabul edilebilirlik kriterleri çok büyük önem taşımaktadır. Efe (2016: 5) AYM’ye giden başvuruların %95 inin kabul edilebilirlik için gerekli şartları taşımadığından, daha davanın esasına girilmeden red olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple kabul edilebilirlik şartlarının en önemlilerinden olan süre konusu, bu çalışmada daha çok açıklayıcı bir anlatım tarzı ile incelenecek olup, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili AYM kararları ve konu ile ilgili mahkeme görüşlerinden yararlanılacaktır.

1. Kabul Edilebilirlik Şartı Olarak “Süre”

AYM nezdinde bireysel başvuru yoluna ne zaman başvurulabileceği hususu, 6216 sayılı Kanun’un 47/5. maddesi¹ ve AYM İçtüzüğü’nün 64. maddeleri² birlikte düşünüldüğünde, AYM’ye bireysel başvuruda bulunabilmek için, eğer başvuru yolu öngörülmüş ise bu başvuru yolu usulüne uygun olarak tüketildikten sonra 30 gün içerisinde, eğer herhangi bir başvuru yolu öngörülmemiş ise ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren 30 gün içerisinde yapılması gerekmektedir (Ekinci, 2012:3). Kaboğlu (2007:93) ise, bir Anayasa şikâyeti olan bireysel başvuru yoluna, tüm anayasal yollar tüketilip hala bir hakkın ihlali giderilememişse başvurulabileceğini belirtmektedir. Bireysel başvuru yoluna gidebilmek için kişinin güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenmelidir (Kılınc, 2008: 32). Kaplan, Saraç ve Çınar (2017: 34); Efe (2016: 297) ve Sağlam (2005: 160) mevzuatta belirtilen bu 30 günlük hak düşürücü sürenin “hukuki belirlilik” ilkesi gereği hakkaniyete uygun olduğunu belirtirlerken, bu sürenin yargılamanın her aşamasında dikkate alınması gereken bir şart olduğunu ayrıca bu sürenin kesilmesi veya durması gibi bir durumun söz konusu olmayacağını ifade etmişlerdir. Süre kavramı kamu düzenini ilgilendirmekte olup, hâkim resen başvurunun süresi içerisinde yapılıp yapılmadığına dikkat etmek zorundadır (Erdal ve Bakırcı, 2006: 91). Efe (2016: 293), bireysel başvurudaki 30 günlük başvuru süresinin bir koşul olarak aranması hususunun bireysel başvuru yolunun olağanüstü bir kanun yolu olmasından kaynaklandığını ve bu sayede “hukuki güvenlik” ilkesinin korunmuş olacağını iddia etmektedir. Korkmaz (2014: 1952) ise, bireysel başvuru süresinin amacının hukuki güvenlik ilkesinin korunmasının yanı sıra AYM’nin iş gücünü azaltmak olduğunu belirtmektedir. Çelik’e (2015: 168) göre ise, bir başvuru süresinin olması hukuki belirsizliğin giderilmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca sadece 23.09.2012 tarihinden itibaren kesinleşen nihai işlem ve kararlar hakkında bireysel başvuru yoluna başvurulabilir. Aksi durumda zaman bakımından “yetkisizlik” kararı verilmelidir (Uslu, 2018: 134), (Korkmaz, 2014: 1960).

AİHM’e göre, başvurulara süre şartı getirilmesi ile hukuk güvenliği artar. Benzer konularla ilgili olan davaların makul sürede çözüme kavuşması sağlanır, yetkili makamların ve ilgili kişilerin hukuki belirsizlik içinde kalması önlenir (Efe, 2017: 295). Diğer yandan, AİHM’e yapılacak olan

¹ 6216 sayılı Kanun’un 47/5. maddesi “Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren onbeş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurulabilirler. Mabkeme, öncelikle başvurunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder.” şeklindedir.

² Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün 64. maddesi ise “(1) Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. (2) Başvurucu mücbir sebep veya ağır hastalık gibi haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvurusunu yapamadığı takdirde, mazeretinin kalktığı tarihten itibaren onbeş gün içinde ve mazeretini belgeleyen delillerle birlikte başvurulabilir. Komisyonlar raporörlüğüne mazeretin kabulünün gerekip gerekmediği yönünde karar taslağı hazırlanır. Komisyon, öncelikle başvurunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek mazereti kabul veya reddeder. (3) Başvurunun niteliğine uygun düştüğü takdirde mazeret ve kabul edilebilirliğe ilişkin tek bir taslak hazırlanıp bu iki husus birlikte karara bağlanabilir.” şeklindedir.

bireysel başvurularda başvuru süresi 6 aydır. AYM’ye yapılan bireysel başvurularda aranan başvuru süresi olan 30 günlük süre, AİHM’e yapılacak olan bireysel başvuru süresi ile kıyaslandığında bir hayli kısa olması sebebiyle eleştirilmektedir. 30 günlük süreyi kısa bulanlar, bireysel başvuruda bulunacak olan ilgili kişilerin gerekli araştırmayı yapacak ve yeteri kadar düşünecek zamanlarının olmadığını, bu durumun da niteliksiz başvurulara sebebiyet vereceğini belirtirlerken, aksini savunanlar ise günümüz şartlarında iletişim imkanlarının ve teknolojinin geliştiğini, avukata erişim olanaklarının arttığını ve bu sebeple 30 günlük sürenin gayet yeterli olup kısıtlayıcı olmadığını dile getirmektedir (Efe, 2016:295-296).

Ekinci (2013: 175), AYM’ye yapılmak istenen bireysel başvurular için aranan 30 günlük başvuru süresinin AİHM’e başvuru için aranan 6 aylık süre ile kıyaslandığında bir hayli az olduğunu, fakat AYM’ye yapılan başvuruların iç hukuktaki ilgili yargı yolundan geçmiş olması sebebi ile bu iki süreyi kıyaslamamanın yanlış olduğunu belirtmiştir. Aydın (2011: 155) ve Korkmaz (2014: 1962) ise, AYM’ye bireysel başvuruda bulunmak için uyulması gereken sürenin hiç değilse idari mahkemelere başvuru süresinde de olduğu gibi 60 günlük bir süre olması gerektiğini, bu sürenin başvuru için iyi bir dava dilekçesi hazırlamaya ve akliselim düşünmeye yönelteceğini belirtmişlerdir. Bireysel başvuru benzeri sistemlerin uygulandığı bazı ülkelerde ise başvuru süresi Almanya’da 1 ay, Slovenya’da 60 gün, İspanya’da 3 ay ve Belçika’da 6 aydır (Efe, 2016: 97), Korkmaz (2014: 1962).

Her ne kadar mevzuat açık olsa da bu 30 günlük sürenin ne zaman başladığının tespiti çok da kolay olmamaktadır. Bu sebeple bir kabul edilebilirlik şartı olan “süre” nin başlama hususu aşağıda maddeler halinde incelenecektir.

1.1. Nihai Kararın Gerekçesinin Öğrenildiği Tarih

Yukarıda da belirtildiği üzere AYM nezdinde bireysel başvuru yoluna başvurabilmek için, yargı kollarındaki başvuru yolları tüketildikten sonra başvurunun 30 gün içerisinde yapılması gerekmektedir. AYM, Bilent Aktaş ve Diğerleri³ kararında, nihai kararın gerekçesinin öğrenilebildiği tarihi bireysel başvuru yoluna başvurabilmek için gereken 30 günlük azami sürenin başlangıcı olarak görmek gerektiğine hükmetmiştir. AYM diğer bir kararında⁴ ise, tebliğ öngörülen durumlarda, nihai kararın gerekçesinin tebliğ edilmesini bir öğrenme şekli olarak saymakta olup bireysel başvuru süresinin başlangıcı olarak kabul etmektedir. Fakat mahkemeye göre tebliğ, yegâne bir öğrenme şekli olmayıp başvuru nihai kararın gerekçesini başka bir yolla öğrenirse, gerekçenin öğrenildiği tarih bireysel başvuru süresinin başlangıcı olacaktır. Tebliğ öngörülme durumlarda ise, başvuru kararın içeriğini kesin olarak öğrenebildiği tarih bireysel başvuru süresinin başlangıcı

³ Bilent Aktaş ve diğerleri, B. No: 2014/19389, 07/12/2016, para. 11.

⁴ İlyas Türedi, B. No: 2013/1267, 13/06/2013, para. 22-27.

olarak kabul edilecektir. Nitekim Kaplan, Saraç ve Çınar (2017:34) başvurusunun “dosyadan suret alma” yolu ile nihai kararın gerekçesini öğrenmiş olabileceğini, suret alma yönteminin tebliğ dışında diğer öğrenme şekillerinden biri olduğunu ve AYM’nin her somut olayı kendi içerisinde ayrı olarak değerlendirdiğini belirtmektedir.

Kaplan, Saraç ve Çınar (2017:35) nihai kararın gerekçesinin öğrenilemediği, fakat kararın sonucunun başvuru tarafından öğrenilebildiği durumlarda, kararın gerekçesi ilk derece mahkemesinden öğrenilebilecek durumda olması şartı ile bireysel başvuru yoluna başvurma süresinin sonucun öğrenildiği tarihten başlayacağını belirtmektedir. Bu konuya dair AYM’nin vermiş olduğu bir kararda⁵, mahkeme, nihai karar başvurusuna tebliğ edilmemiş olsa dahi başvurusunun nihai kararın gerekçesini ilk derece mahkemesinden öğrenmesinin mümkün olduğu ve dosyasına başvuru yaptığı tarihte kararın gerekçesinden artık haberi olduğunun kabulünün uygun olacağını belirtmektedir. Nitekim AYM diğer bir kararında⁶ da ise, başvurusunun nihai kararın gerekçesini tebliğ dışında başka bir şekilde öğrenmesi durumunda da bireysel başvuru süresinin öğrenme tarihinde başlayacağını belirterek önceki kararları ile benzer yönde karar vermiş ve tutarlı davranmıştır.

AYM, Fatma Gökot⁷ başvurusunda ise, tebliğ zorunluluğu bulunmayan Yargıtay Ceza Dairesi kararlarında kararın ilk derece mahkemesine ulaştıktan sonra en geç 3 ay içinde kararın gerekçesinin öğrenilmiş sayılması gerektiğini belirtmiştir. Aksi düşünülürse, nihai karar ilgililere tebliğ edilemeyeceği için ilgililerin nihai kararı hiç öğrenmemiş ve 30 günlük bireysel başvurusu süresinin hiç başlamayacağını kabulü gerekir ki bu da hukukun “öngörülebilirlik” ilkesine uygun değildir. Bu sebeple AYM muğlak bir durumu içtihatı ile açıklığa kavuşturmuştur. Ayrıca AİHM’de temyiz neticesinde verilen kararın tefhim veya tebliğ edilemediği durumlarda başvuru süresini, kararın hükmü veren ilk derece mahkemesine dönüş tarihine göre belirlemektedir. Zira bu tarihte karar başvuru veya vekili tarafından ulaşılabilir hale gelmiştir (Efe, 2016: 305).

Hak ihlaline kamu gücünün ihmali yol açıyorsa, ihmalin devam eden bir süreç olması sebebi ile ihmal süresi boyunca her zaman bireysel başvuru yapılabilir. Zira devam eden durumlarda başvuru süresinin başlangıç noktası bulunmamaktadır. Eğer ihmal devam etmiyorsa, ihmalin kesildiği tarihten itibaren 30 gün içinde bireysel başvuruda bulunulmalıdır (Efe, 2016: 306) ve (Şirin, 2015: 139).

⁵ Halil Aslan, B. No: 2014/3038, 10/12/2014, para. 38.

⁶ Rafet Ünal, B. No: 2013/1610, 16/06/2013, para. 17.

⁷ Fatma Gökot, B. No: 2013/5697, 21/04/2016, para. 51.

1.2. Mücbir Sebep Hallerinde Sürenin Başlangıcı

6216 sayılı Kanun’un 47/5. maddesi ile AYM İhtüzüğü’nün 64/2. maddesi başvuru hakkı bir mazeret, mücbir sebep veya ağır bir hastalık dolayısıyla mevzuatta belirtilen 30 günlük başvuru süresi içerisinde başvurusunu yapamaması durumunda, başvuruyu engelleyen şartların ortadan kalkmasından itibaren 15 gün içerisinde ilgililerin bireysel başvuru yoluna gidebileceğini belirtmektedir. Efe (2016: 299-301) ne tür mazeretlerin AYM’ye bireysel başvuruyu engelleyecek nitelikte olduğunu veya olmadığını önceden belirlemenin mümkün olmadığını söylemekle beraber, AYM’nin her somut olayda mazeretin kabul edilip edilmeyeceğine dair somut olayın özelliklerini gözeterek karar vermesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca yazar, başvuru hakkının mazeretini ileri sürebilmesi için 30 günlük başvuru süresi içerisinde bu mazeretini ileri sürmemiş olması gerektiğini, eksik veya hatalı bir başvuru yapılmış ise artık mazeret imkanından yararlanılamayacağını belirterek mazeretin başvuru süresinin başlamasından evvel doğmuş olması ve 30 günlük süre boyunca da devam etmesi gerektiğini söylemektedir.

AYM, Ramazan Sönmez başvurusunda,⁸ vekil aracılığı ile yapılan bireysel başvurularda vekilin de haklı mazereti olması halinde 15 günlük süreden vekilin de yararlanabileceğini belirtmiştir. Böylece haklı mazeretten sadece başvuru hakkı yararlanmayıp başvuru vekilinin de yararlanabileceği açıklığa kavuşmuştur. Nitekim Efe (2016:301) de başvuru vekilinin haklı mazeret imkanından yararlanmayacağı yönünde daraltıcı bir yorum yapmanın, kusuru olmayan başvuru hakkının bireysel başvuru yapma ve mahkemeye ulaşım imkanını elinden alabileceği gibi hakkaniyete de aykırı bir durum oluşturacağı yönünde görüş bildirmektedir.

Diğer yandan Efe’ye (2016: 302) göre, yargılamanın tüm evrelerinde kendini bir vekil ile temsil ettirmiş başvuru hakkının bireysel başvurusu yine aynı vekil tarafından yapılmış olması şartı ile başvuru hakkının kendisine ait bir mazeretinin ortaya çıkmış olması haklı bir mazeret olarak değerlendirilemez ve başvuru hakkı mazeret sebebi ile 15 günlük bireysel başvuru süresinden yararlanamaz.

AYM, aynı Ramazan Sönmez başvurusunda⁹ “Başvuru konusu olayda, avukat hakkında düzenlenen sağlık raporunda akut bronşit hastalığı tanısı konulduğu ve 10 günlük istirahatın uygun görüldüğü, hastalığının ağır olup olmadığı hususunda bir tespit yapılmamakla birlikte hastalığın hastane veya sağlık kuruluşunda yatarak tedavisinin yapılmasını gerektirmemesi nedeniyle yatış işlemlerinin uygulanmadığı anlaşılmıştır. Başvuru hakkının avukatı tarafından mazeret olarak ileri sürülen hastalığına ilişkin sağlık kuruluşu raporunda, hastalığın ağır hastalık olduğuna dair bir tespite yer verilmediği gibi hastane veya sağlık kuruluşlarında

⁸ Ramazan Sönmez, B. No: 2013/6325, 15/04/2014, para. 22.

⁹ Ramazan Sönmez, B. No: 2013/6325, 15/04/2014, para. 27-28.

yatarak tedavisinin yapılması yönünde bir tanının da konulmadığı görülmekle, avukat tarafından mazeret olarak ileri sürülen hastalığın haklı mazeret olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.” diyerek yatarak tedavi yapılmasını gerektirecek kadar ağır olmayan hastalıkların haklı mazeret olarak sayılamayacağını belirtmiştir.

AYM, diğer bir kararında¹⁰ ise “Somut olayda, başvuru, 7/11/2012 tarihinde nihai yargı kararının avukatına tebliğ edildiğini ve karardan haberdar olmadığını, bunun yanında 10/10/2012/ ile 11/12/2012 tarihleri arasında bağlı bulunduğu işverenine ait Eskişehir’de yapılması gereken işler için görevlendirildiğini ve buna ilişkin belgeyi bireysel başvuru formu ekinde sunduğunu, bu sebeple durumunun haklı mazeret kapsamında olduğunu, mazeretinin kalktığı andan itibaren onbeş gün içinde başvurusunu yaptığını belirtmiştir. Başvurucunun anılan tarihler arasında Eskişehir’de çalışıyor ve iş sahasından ayrılmıyor olması bireysel başvuru yapmasını engeller nitelikte bir husus değildir ve haklı mazeret olarak değerlendirilemez. Aksi bir düşünce, bireysel başvuruda kural altına alınan otuz günlük başvuru süresinin çalışanlar açısından hiçbir şekilde işletilememesi sonucunu doğurur. Bu nedenle başvurunun ileri sürdüğü mazeretin haklı görülmesi mümkün değildir.” demiştir. Karardan da anlaşılacağı üzere başka bir şehirde çalışıyor olmak haklı bir mazeret olarak görülmemiş, Mahkemenin yaptığı “Aksi bir düşünce, bireysel başvuruda kural altına alınan otuz günlük başvuru süresinin çalışanlar açısından hiçbir şekilde işletilememesi sonucunu doğurur.” çıkarımı kanımca çok yerinde olup aksi bir durum, hukukun “belirliliği” ilkesini zedeleyebilme potansiyelini taşımaktadır. Diğer yandan, AYM başka bir kararında¹¹, bireysel başvuru yoluna başvuru süresinin kaçırılmaması hususunda başvurucuların veya vekillerinin özen yükümlülüğü olduğunu ve gerekirse bunu kanıtlamaları gerektiğini belirterek başvuru veya vekillerine büyük sorumluluk yüklemiştir.

Şirin’e göre (2015: 141) değerlendirilmesi gereken bir konu da süresi içerisinde yapılan bireysel başvurularda, başvuru dilekçesinde belirtilmemiş olan iddiaların daha sonradan ileri sürülmesi imkânının olup olmadığıdır. Yazar bu konuda, AYM’nin Umut Demir kararına atıf yaparak soruyu cevaplandırmış fakat AYM’nin böyle bir talep olması durumunda sonucun ne olacağına ilişkin bir karar vermediğini belirterek böyle bir talep karşısında sonucun idari ret, düşme yoksa süre aşımı mı olacağı konusunda açıklama yapmamış olması hususunu eleştirmiştir. Adı geçen kararın¹² ilgili paragrafı ise “Başvurucunun bireysel başvuru formunda dile getirmedeği makul sürede yargılanma hakkını, başvurudan bir yıl sonra vekili tarafından, ayrı bir dilekçe ile ve yeni bir başvuru yapılmaksızın ve harç ödenmeksizin öne sürüldüğü anlaşıldığından, bu hak yönünden ayrıca bir değerlendirme yapılmamıştır. Aksinin kabulü halinde bir kez bireysel başvuru yapıldıktan sonra başvuru sonlandırılıncaya kadar başvuru dosyasına her türlü hak taleplerinin sunulması kaçınılmaz bir hal alır ve bireysel başvuru için öngörülen otuz gün kuralı da

¹⁰ Yasin Yaman, B. No: 2012/1075, 12/02/2013, para. 22-23.

¹¹ A.C. ve diğerleri, B. No: 2013/1827, 25/02/2016, para. 28-29.

¹² Umut Demir, B. No: 2012/1000, 18/09/2014, para 31.

anlamsız hale gelir. Şüphesiz, bireylerin makul sürede yargılanma hakkı yönünden ayrı bir başvuru yapma imkânı ise koşulları bulunduğu her zaman mümkündür.” şeklindedir. Kanımca, süresi içerisinde başvuru dilekçesinde ileri sürülmeyen iddiaların daha sonradan ileri sürülmesi mümkün olmayıp, ileri sürülmeyen iddiaların 30 günlük başvuru süresi içerisinde ileri sürülmediğinden bahisle zaman aşımına dayanılarak reddedilmesi uygun olacaktır.

1.3. Başvurunun Yapıldığı Tarih

6216 sayılı Kanun’un 47/1. maddesi¹³ ve AYM İçtüzüğü’nün 63/2. maddelerine¹⁴ göre, başvuru dilekçesi harç ödeme makbuzu ile hangi tarihte mevzuatta belirtilen yerlerden birine verildi ise, o tarihte bireysel başvuru yoluna başvurulmuş sayılacaktır. Ayrıca, Kaplan, Saraç ve Çınar (2017:38-39) ceza infaz kurumlarından yapılan bireysel başvuruların, başvuru dilekçesinin ceza infaz kurumu idaresine verildiği tarihte bireysel başvuru yoluna başvurulmuş sayılacağını belirtmektedir.

6216 sayılı kanunda ve AYM İçtüzüğü’nde hüküm bulunmayan hallerde uygun düştüğü ölçüde 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu maddeleri uygulanabilir. Bu kanunun 92¹⁵ ve 93.¹⁶ maddelerine göre, gün olarak belirlenen sürelerde tebliğin veya tebliğin yapıldığı ilk gün süre hesabına katılmaz. Ayrıca, Kaplan, Saraç ve Çınar’a göre (2017:39) süre, tebliğ veya teftim tarihinden sonraki gün başlamaktadır. Resmî tatil günleri süre hesabına dahil edilirken, başvuru süresinin son gününün resmi bir tatil gününe rastlaması durumunda, son gün resmî tatilden sonraki mesai gününe sarkmaktadır. Fakat, adli veya idari tatillerde AYM yargılama faaliyetlerine devam ettiği için bu tatil günlerinin bireysel başvuru sürelerine herhangi bir etkisi yoktur. Diğer bir deyişle, bireysel başvuru süresinin son gününün adli veya idari bir tatil gününe rastlaması durumunda başvuru süresinin son günü bir sonraki güne sarkmayacaktır.

AİHM ise, başvuru süresinin hesaplanmasında, başvuru son gününün hafta sonuna ya da resmi bir tatil gününe gelmesi durumunda sürenin bir sonraki güne uzamayacağı görüşündedir. AİHM’e göre başvuru gerekli tedbirleri almalı ve son başvuru gününün tatil gününe denk

¹³ 6216 sayılı Kanun’un 47/1. maddesi “Bireysel başvurular, bu Kanunda ve İçtüzükte belirtilen şartlara uygun olarak doğrudan ya da mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabilir. Başvurunun diğer yollarla kabulüne ilişkin usul ve esaslar İçtüzükle düzenlenir.” şeklindedir.

¹⁴ Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün 63/2. maddesi “Usulünce hazırlanan başvuru formu, harç tahsil makbuzuyla birlikte yukarıda belirtilen yerlere teslim edildiğinde başvuru ya da temsilcisine alındı belgesi verilir ve bu tarih, başvurunun yapıldığı tarih olarak kabul edilir.” şeklindedir.

¹⁵ 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 92. maddesi “(1) Süreler gün olarak belirlenmiş ise tebliğ veya teftim edildiği gün hesaba katılmaz ve süre son günün tatil saatinde biter. (2) Süre; hafta, ay veya yıl olarak belirlenmiş ise başladığı güne son hafta, ay veya yıl içindeki karşılık gelen günün tatil saatinde biter. Sürenin bittiği ayda, başladığı güne karşılık gelen bir gün yoksa süre bu ayın son günü tatil saatinde biter.” şeklindedir.

¹⁶ 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 93. maddesi “Resmî tatil günleri, süreye dâbidir. Sürenin son gününün resmî tatil gününe rastlaması hâlinde, süre tatili takip eden ilk iş günü çalışma saati sonunda biter.” şeklindedir.

geldiğini öngörebilmelidir (Efe, 2016:311-312). Görüldüğü üzere, AİHM ve AYM bu konuda farklı düşünmektedir.

7201 sayılı Tebligat Kanunu'nun 11. maddesi¹⁷ ise günümüz olağan akışında çok önemli bir konuya açıklık getirmiş ve vekil vasıtası ile takip edilen iş ve işlemlerde vekile yapılan tebligatın, birden fazla vekil var ise vekillerden hangisine en önce tebligat yapıldı ise yapılmış ilk tebligatın yeterli olduğunu açık ve kesin olarak ortaya koymuştur.

Kaplan, Saraç ve Çınar (2017:40), vekille takip edilen iş ve işlemlerde bireysel başvuru yoluna başvuru süresinin vekile yapılan tebligat tarihinden itibaren başlayacağını belirtmektedir. Yazarlar ayrıca 6216 sayılı Kanun'da belirtilen 15 günlük mücbir sebep süresinin vekiller içinde geçerli olduğunu, bu çerçevede vekilin haklı bir mazeretinin bulunması halinde başvuru süresinin mazeretin ortadan kalktığı tarihten itibaren başlayacağını ve ilgili mevzuat gereği 15 günlük süre içinde bireysel başvurunun yapılabileceğini söylemektedirler.

2. Farklı Yargı Kolları Bakımından Sürenin Hesaplanması

2.1. Adli Yargı (Ceza Yargısı)

Kaplan, Saraç ve Çınar (2017:40-41) Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 272. maddesine¹⁸ göre hapis cezasından çevrili olmayan 3000 tl ve altındaki adli para cezasını ihtiva eden hükümlerin kesin nitelikte olduğunu ve bu kararlar aleyhine olağan kanun yoluna başvurulamayacağını belirterek, kesin nitelikte olan bu tür karara karşı bireysel başvuru yolu başvuru veya vekili duruşmada bulunuyor ve karar yüzlerine karşı verilmiş ise tefhim tarihinden itibaren, duruşmada hazır bulunmuyorlarsa tebliğ tarihinden itibaren, tebliğ edilememiş ise ilgili kişilerin kararın gerekçesini öğrendikleri tarih itibari ile bireysel başvuru süresinin başladığını söylemektedir. Ayrıca yazarlar, temyize tabi bir kararın temyiz edilmeden kesinleşmesi halinde bu kararın tebliğinden veya tefhiminden sonra başvuru süresinin başlayacağını belirtmektedir.

¹⁷ 7201 sayılı Tebligat Kanunu'nun 11. maddesi "*Vekil vasıtasıyla takip edilen işlerde tebligat vekile yapılır. Vekil birden çok ise bunlardan birine tebligat yapılması yeterlidir. Eğer tebligat birden fazla vekile yapılmış ise, bunlardan ilkinde yapılan tebliğ tarihi asıl tebliğ tarihi sayılır. Ancak, Ceza Muhakemeleri Usulu Kanununun, kararların sanıklara tebliğ edilmelerine ilişkin hükümleri saklıdır.*" şeklindedir.

¹⁸ Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 272. maddesi "(1) İlk derece mahkemelerinden verilen hükümlere karşı istinaf yoluna başvurulabilir. Ancak, onbeş yıl ve daha fazla hapis cezalarına ilişkin hükümler, bölge adliye mahkemesince re'sen incelenir. (2) Hükümden önce verilip hükme esas teşkil eden veya başkaca kanun yolu öngörülmemiş olan mahkeme kararlarına karşı da hükümler birlikte istinaf yoluna başvurulabilir. (3) Ancak; a) **(Değişik: 31/3/2011-6217/23 md.)** Hapis cezasından çevrilen adli para cezaları hariç olmak üzere, sonuç olarak belirlenen üçbin Türk Lirası dâhil adli para cezasına mahkûmiyet hükümlerine, b) Üst sınırı beşyüz günü geçmeyen adli para cezasını gerektiren suçlardan beraat hükümlerine, c) Kanunlarda kesin olduğu yazılı bulunan hükümlere, Karşı istinaf yoluna başvurulamaz. **(Ek cümle:14/4/2020-7242/17 md.)** Bu suretle verilen hükümler tekerrüre esas olmaz." şeklindedir.

5271 sayılı CMK'nın 267. maddesi ise “*Hâkim kararları ile kanunun gösterdiği hâllerde, mahkeme kararlarına karşı itiraz yoluna gidilebilir.*” demekte olup 268. maddesi “*Hâkim veya mahkeme kararına karşı itiraz, kanunun ayrıca hüküm koymadığı hâllerde 35 inci maddeye göre ilgililerin kararı öğrendiği günden itibaren yedi gün içinde kararı veren mercie verilecek bir dilekçe veya tutanaga gecirilmek kosulu ile zabıt katibine beyanda bulunmak suretiyle yapılır. Tutanakla tespit edilen beyanı ve imzayı mahkeme başkanı veya hâkim onaylar.*” demektedir. İtiraz üzerine verilen karar ile olağan kanun yolu tüketilmiş olduğundan, bireysel başvuru yolu süresi bu kararın tefhim veya tebliğinden itibaren başlayacaktır (Kaplan, Saraç ve Çınar, 2017: 41).

Tutukluluk durumunda sürenin başlama tarihi ise kişinin yakalandığı tarih veya kişinin doğrudan tutuklandığı durumlarda ise tutuklanma tarihidir. Tutuklanma süresinin sonu ise kişinin serbest bırakıldığı veya ilk derece mahkemesinin kişinin serbest bırakılmasına dair hüküm verilme tarihidir. Kişi, hakkında hüküm verilmeden serbest kalması halinde en geç bu serbest bırakılma tarihinden itibaren başlayarak 30 gün içerisinde bireysel başvuruda bulunmalıdır (Kaplan, Saraç ve Çınar, 2017: 41-42). Şirin'e (2015: 139-140) göre ise, eğer bir tutukluluğa itiraz söz konusu ise ve bu itirazın reddedilmesi durumunda itirazın reddine karar veren Ağır Ceza Mahkemesi kararına karşı, karar verildiği tarihten itibaren 30 gün içinde bireysel başvuru yapılmalıdır. Suç isnadına bağlı olarak tutulan kişiler için tutukluluk kararına karşı yaptıkları itirazın reddedilmesi tarihi ile 30 günlük bireysel başvurusu süresi başlar. Ancak mahkumiyete ilişkin nihai kararla birlikte, sanığın tutukluluğa ilişkin statüsü ve dolayısıyla tabi olduğu rejim değiştiği için bu gibi durumlarda bireysel başvuru süresi hükümden sonraki tutukluluğun devamına ilişkin kararın öğrenilmesinden itibaren başlayacaktır.

AYM'nin kararından da ¹⁹ anlaşılacağı üzere, temyiz onama ilamının başvuru veya vekiline tebliğ edildiği tarihten sonra, tebliğ edilmemiş ise nihai kararın herhangi başka bir şekilde öğrenilmesi tarihi itibari ile bireysel başvuru süresi başlayacaktır. Ayrıca unutulmamalıdır ki, yukarıda da belirtildiği üzere, Yargıtay Ceza Daireleri tarafından verilen kararların tebliğ edilme zorunluluğu yoktur. Bu sebeple, başvuru veya vekili özen yükümlülüğü gereği kararın ilk derece mahkemesine ulaşım tarihi itibari ile 3 ay içinde nihai kararı öğrenmiş sayılacak oldukları için 30 günlük başvuru süresi, başvuru kararını öğrendiği farz edilen 3 aylık sürenin dolumundan sonra işlemeye başlayacaktır.

Kaplan, Saraç ve Çınar (2017: 43) temyiz incelemesinden geçen kararlara karşı Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na itiraz edilmesinin veya Adalet Bakanlığı'na kanun yararına bozma talebinin yapılmasının sadece adı geçen mercileri harekete geçirmeye yönelik olarak yapıldığını ve

¹⁹ Hakan Fuat Komili, B. No:2013/2470, 17/09/2013, para. 17-19.

bireysel başvuru süresi üzerinde herhangi bir etkilerinin olmadığını belirtmişlerdir. Keza yazarlara göre yargılamanın yenilenmesi talebinde bulunulması da önceki kesinleşmiş karara herhangi bir etkisi olmayacağından bireysel başvuru süresini etkilemez.

2.2. Adli Yargı (Hukuk Yargısı)

6100 sayılı HMK'ya göre olağan kanun yolları istinaf ve temyizdir. Bu kanuna göre karar düzeltme bir kanun yolu olarak görülmemiştir. Fakat istinaf mahkemeleri göreve başlayana kadar 1086 sayılı Hukuk Usulu Muhakemeleri Kanunu'nda (HUMK) yer alan kanun yolu sistemine devam olunacaktır. Günümüzde istinaf mahkemeleri göreve başlamış fakat hali hazırda istinaf mahkemeleri tarafından incelendikten sonra bireysel başvuru konusu yapılmış ve yayımlanmış bir karar bulunmamaktadır. 1086 sayılı Kanun'a göre olağan kanun yolları temyiz ve karar düzeltmedir (Kaplan, Saraç ve Çınar, 2017: 43).

Kesin nitelikli kararların ilgilileri tarafından öğrenim tarihi itibari ile, ki bu her türlü öğrenim şekli ile olabilir, bireysel başvuru yoluna başvuru süresi için 30 günlük süre başlar (Kaplan, Saraç ve Çınar, 2017: 44).

AYM başka bir kararında²⁰ ise, maddi hataların düzeltilmesi başvurusunun bir kanun yolu olmaması sebebi ile nihai karara bir etkisinin bulunmadığını açık ortaya koymuştur. Dolayısıyla yapılan maddi hatanın düzeltim başvurusunun bireysel başvuru süresine herhangi bir etkisi olmayacaktır. Bu sebeple AYM kararı kanımca isabetlidir.

Temyiz yolu açık olan kararlara karşı, temyiz yoluna gidildikten ve temyiz onama kararı öğrenim tarihi itibari ile bireysel başvuru süresi başlamaktadır (Kaplan, Saraç ve Çınar, 2017: 45).

Diğer yandan, Efe (2016: 308-309) ilk derece mahkemesinin, temyiz yolu kapalı olan bir kararı temyiz yolu açık olmak üzere vermesi durumunda başvuru bu karara güvenerek kararı temyiz etmiş ise bireysel başvuru süresinin ne zaman başlayacağı hususunda ikili bir ayrıma gitmiştir. Eğer başvuru bir avukat tarafından temsil ediliyor ve dolayısıyla başvurucudan bu kararın aslında temyiz yolu kapalı olan bir karar olduğu bilmesi beklenebiliyorsa başvuru süresi yerel mahkemenin kararının öğrenildiği tarihten itibaren başlayacaktır. Eğer başvuru avukat tarafından temsil edilmiyor ve hukuk bilgisi de yeterli olmayıp başvurucudan kararın temyiz yoluna kapalı bir karar olduğunun bilinmesi beklenmiyorsa bireysel başvuru süresi temyiz kararının öğrenilmesinden sonra başlayacaktır. Zira bu durumda başvuru kusurlu değildir ve bu duruma katlanması hukuk devleti ilkesi gereği kendisinden beklenilemeyecektir.

²⁰ Setenay Çeçeren, B. No: 2014/5669, 16/06/2016, para. 43.

AYM'nin, Fikret Güney Başvurusu²¹ ele alındığında, AYM karar düzeltme yoluna başvurmayı zorunlu olarak görmemekte ve ilgililerin bu yola başvurmaması halinde, temyiz onama kararını öğrendikleri tarih itibari ile bireysel başvuru süresi başlamaktadır. Karıştırılmaması gereken nokta ise, bireysel başvuru süresinin ilgililere karar düzeltme yoluna gitmeleri için verilen 15 günlük zamanın bitiminden itibaren değil, onama kararının öğrenilmesinden itibaren başladığıdır. Yine ek olarak, ilgililer karar düzeltme yoluna gitmişlerse, karar düzeltme isteminin reddi kararının öğrenilmesinden itibaren bireysel başvuru süresi başlayacaktır. Nitekim AYM'nin görüşü de aynı yönde olup Neriman Kongur ve diğerleri kararında²², karar düzeltme talebinin reddi kararının öğrenilmesinin bireysel başvuru süresinin başlaması için yeterli olduğuna ayrıca kararın gerekçesinin öğrenilmesinin gerekli olmadığına karar vermiştir. Başvurucunun ilk derece mahkemesinden kararın gerekçesinin kesin bir şekilde öğrenilebilme imkânı olması sebebi ile kanımca mahkeme kararı yerindedir. Aksi bir durum, davanın uzamasından başka bir amaca hizmet etmeyecektir. Fakat Şirin (2015:137) bu konuda aynı fikirde değildir. Yazara göre kişiler gerekçeden haberdar olmadan bireysel başvuru yapıp yapmayacakları konusunda tereddüte düşebilirler. Gerekçe ile ihlal oluşabileceği gibi bazı durumlarda gerekçe başvuru da ikna edebilir.

Ayrıca, AYM vermiş olduğu Erendeniz Önal kararında²³ ise, karar düzeltme yolu açık olmayan kararlara karşı karar düzeltme yoluna gidilmesinin bireysel başvuru süresini etkilemediğini kesin bir dille belirtmiştir.

Diğer yandan, AİHM idari yargı veya hukuk davalarında öngörölmüş olan karar düzeltme yolunun tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak görmemektedir. Başvurucuların AİHM'e karar düzeltme yoluna gitmeden başvurabilmeleri mümkün iken başvuru bu yola gitmeyi tercih etmişler ise bu kararın sonucunu beklemek durumundadırlar (Efe, 2016: 307-308).

2.3. İdari Yargı

18/06/2014 tarihli 6545 sayılı Kanun ile 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda (İYUK) değişiklik yapılmış ve olağan kanun yolu olarak sadece “istinaf” ve “temyiz” sayılmıştır. Bu değişiklikle birlikte kanun yolu olarak “itiraz” ve “karar düzeltme” tamamen ortadan kaldırılmıştır. İstinaf mahkemeleri görev yapmaya başlayıncaya kadar eski kanun hükümleri geçerli olacaktır. İstinaf mahkemeleri yakın diyebileceğimiz bir zaman diliminde göreve başlamış olup bu sebeple yeni kanun hükümlerinin geçerli olduğu yayımlanan AYM içtihatları bulunmamaktadır (Kaplan, Saraç ve Çınar 2017: 44-45).

²¹ Fikret Güney, B. No: 2013/1936, 18/09/2013, para. 23.

²² Neriman Kongur ve diğerleri, B. No: 2013/1557, 16.04.2013, para. 24-25.

²³ Erendiz Önal, B. No: 2014/1133, 30/06/2014, para. 32.

2547 sayılı Kanun'un 45. maddesi²⁴ çerçevesinde düşünüldüğünde ise, kesin olan idari kararların öğrenilmesi itibarıyla bireysel başvuru süresi başlamaktadır (Kaplan, Saraç ve Çınar, 2017: 44-45).

Yine 2577 sayılı Kanun'un 46. maddesi hangi davaların temyiz edilebileceğini belirtmiştir. İdari davalarda verilen onama, kısmen onama ve düzeltilerek onama kararlarının tebliğinden itibaren bireysel başvuru süresi başlamaktadır (Kaplan, Saraç ve Çınar, 2017: 48).

Sonuç

Yukarıda da görüldüğü üzere, bireysel başvuru yoluna başvurabilmek için geçerli olan başvuru süresi 30 gün olup hak düşürücü bir süredir. Hele ki yapılan başvuruların %95'inin kabul edilebilirlik şartlarını sağlamadıkları gerekçesi ile esasına girilmeden red olduğu göz önüne alındığında başvuru süresinin önemi daha da artacaktır. AYM içtihatlarına bakıldığında mahkeme bu süreyi ilgililerin nihai kararı öğrendikleri tarih itibarı ile başlatmaktadır. Mahkemeye göre tebliğ bir öğrenme şekli olup tarafların nihai kararı öğrenebilecekleri tek yol değildir. Dosyanın içeriğinden, ilgili kişinin nihai karardan haberdar olduğu anlaşılıyor ise haberdar olduğu tarih bireysel başvuru süresinin başladığı tarihtir.

Bazı yazarlar 30 günlük başvuru süresini az bulsalar da fikrimce bu süre yeterli bir süredir. Aksi durumda ilgili kişiler uzunca bir süre belirsizlik durumunda kalabilir ve bu durum da hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmaz.

Çalışmamın başında da belirttiğim üzere, AYM bireysel başvuru yolu AIHM' e giden dosya sayısını azaltmak maksadı ile kurulmuştur. Evrensel İnsan Hakları Hukuku'na katkıda bulunabilmek için Avrupa Konseyi'ne üye 46 devletin insan haklarına yaklaşımını, insanlık onuruna yakışmayacak bir seviyeden hallice bir seviyede tutmak için faaliyet gösteren bir mahkemeyi örnek almak elbette büyük bir gelişmedir. Fakat İnsan Hakları Hukukuna katkıda bulunup ülkemizde yaşanan insan hakları ihlallerini engellemek için amacımız "dosya sayısını azaltmak" olmamalıdır. Belki, üyeleri İnsan Hakları Hukukunda uzmanlaşmış, bağımsız hakimlerden oluşan, görevi sadece İnsan Hakları Hukuku ile ilgili iş ve işlemlere bakmak olacak modern ve etkili yeni bir mahkeme kurulumu bu amaca daha iyi hizmet verebilir.

²⁴ 2547 sayılı Kanun'un 45. maddesi "İdare ve vergi mahkemelerinin kararlarına karşı, başka kanunlarda farklı bir kanun yolu öngörülmesi olsa dahi, mahkemenin bulunduğu yargı çevresindeki bölge idare mahkemesine, kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde istinaf yoluna başvurulabilir. Ancak, konusu beş bin Türk lirasını geçmeyen vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemlere karşı açılan iptal davaları hakkında idare ve vergi mahkemelerince verilen kararlar kesin olup, bunlara karşı istinaf yoluna başvurulamaz." şeklindedir.

Kaynakça

- Atasoy, H. (2012). Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu. *TAAD*, 3(9), s.71-89.
- Aydın, Ö., D. (2011). Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2011(4), s.121-170.
- Çakmaz, E. (2015). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Anayasa Mahkemesine Bireysel başvuru Yolu. *Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Editörler: *Sevtaç Yokuş* (s.45-77). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çelik, M. S. (2015). Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru) Kabul Edilebilirlik İncelemesi ve Bu Kapsamda Önemli Zarar Kriteri. *Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti)*, Editor: *Sevtaç Yokuş* (s.157-183). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Efe, M. (2016). *Anayasa Mahkemesi Uygulamaları Kapsamında Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Şartları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ekinci, H. (2012). Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvurularda Bir Kabul Edilebilirlik Koşulu Olarak “Başvuru Yollarının Tüketilmesi” Sorunu, *TAAD*, 3(11), s.1-20.
- Ekinci, H. (2013). Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi. *Anayasa Yargısı*, 29 (1), s.161-197.
- Erdal U., Bakırcı H. (2006). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesi Uygulama El Kitabı*, Cenevre: İşkenceye Karşı Dünya Örgütü (OMCT).
- Kaboğlu, İ., Ö. (2007). *Anayasa Yargısı Avrupa Modeli ve Türkiye*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaplan, R., Saraç, H. ve Çınar, Y. (2017). Bireysel Başvuru Süresi (30 Gün Kuralı). *Bireysel Başvuru Kabul Edilebilirlik Kriterleri Rehberi*, Editörler: *Muharrem İlhan Koç, Recep Kaplan* (s.33-53). Ankara: Epa- Mat Basım Yayım.
- Kılıç, B. (2008). Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği. *Anayasa Yargısı*, 24(1), s.17-57.
- Korkmaz, R. (2014). Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Uyulması Gereken Süreler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16, s.1951-1986.
- Kuş, M. (2015). Örnek Uygulamalar Işığında Bireysel Başvuru ve Geleceği. *Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Editörler: *Sevtaç Yokuş* (s.77-115). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sağlam, M. (2005). Bireylerin Anayasa Mahkemesine Basvurusu (Bir Reform Onerisi). *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 18 (60), s.139-168.
- Şirin, T. (2015). *Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Bireysel Başvuru Hakkı*. İstanbul:12 levha Yayıncılık.
- Uslu, F. (2018). *Anayasa Yargısı*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Yokuş, S. (2015). Türkiye’de Anayasa Şikayetini hazırlayn Koşullar. *Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Editörler: *Sevtaç Yokuş* (s.19-45). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Mahkeme Kararları

- A.C. ve diğerleri, B. No: 2013/1827, 25/02/2016
- Bilent Aktaş ve diğerleri, B. No: 2014/19389, 07/12/2016
- Erendiz Önal, B. No: 2014/1133, 30/06/2014
- Fatma Gökot, B. No: 2013/5697, 21/04/2016

Fikret Güney, B. No: 2013/1936, 18/09/2013

Hakan Fuat Komili, B. No:2013/2470, 17/09/2013

Halil Aslan, B. No: 2014/3038, 10/12/2014

İlyas Türedi, B. No: 2013/1267, 13/06/2013

Neriman Kongur ve diğerleri, B. No: 2013/1557, 16.04.2013

Rafet Ünal, B. No: 2013/1610, 16/06/2013

Ramazan Sönmez, B. No: 2013/6325, 15/04/2014

Setenay Ceceren, B. No: 2014/5669, 16/06/2016

Umut Demir, B. No: 2012/1000, 18/09/2014

Yasin Yaman, B. No: 2012/1075, 12/02/2013